

Dynamika obyvatelstva (6.)

MOBILITA (MECHANICKÝ POHYB) OBYVATELSTVA

Pohybem obyvatelstva se zabývá více vědních disciplín, což způsobuje určité *odlišnosti interpretace základních kategorií a jejich definic*.

Nejčastěji se pod pojmem ***pohyb (mobilita) obyvatelstva*** rozumí určitá ***změna v zařazení jedince (obyvatele) v nějakém systému určených jednotek (útvary)***:

- pokud jednotkami takového systému jsou určité *sociální útvary (profesní, sociální, kulturní skupiny)*, nazýváme tyto změny ***sociální mobilitou obyvatelstva***;
- pokud těmito jednotkami jsou *prostorové (regionální) útvary*, hovoříme o ***prostorové mobilitě obyvatelstva*** (někdy se označuje též jako *regionální* či *geografická* mobilita obyvatelstva).

Prostorová a sociální mobilita obyvatelstva spolu vzájemně souvisí - změna sociální struktury vyvolává prostorové pohyby a naopak. Jako příklad lze uvést *vztah mezi procesy industrializace a urbanizace* – rozvoj průmyslu, industrializace, rozvoj terciérních aktivit a jejich lokalizace především ve městech vyvolala v minulém období víceméně ve všech regionech světa rozsáhlé přesuny venkovského obyvatelstva do měst (proces urbanizace).

Prostorová mobilita obyvatelstva zahrnuje všechny typy přemíst'ování (změny lokalizace) člověka. Patří sem široká škála různých variant prostorových změn obyvatelstva, *klasifikovat* je lze na základě následujících ***typologických kritérií***:

- ***periodicita (cykličnost) a délka trvání pohybu*** – na základě tohoto kritéria lze mezi pohyby obyvatelstva rozlišit:
 - ***cyklické pohyby*** (cyclic movement) – mezi cyklické pohyby patří *cesty, které začínají a zároveň i končí v místě trvalého bydliště* – k příkladům takových pohybů patří:
 - *dojízdka* (denní či s menší frekvencí);
 - *pravidelné cesty za nákupy a službami* (pakliže se uskutečňují zhruba ve stejném čase a ve stejném nákupním centru – např. každý pátek odpoledne velký nákup v Carrefouru);
 - *sezónní pohyby* - pohyby, které zaberou více času a uskutečňují se s nižší frekvencí, např. dovolená, je-li trávena vždy ve stejném období na stejném místě (řada lidí to tak dělá), pravidelné cesty k rodičům (např. jednou měsíčně, o Vánocích apod.), pravidelné cesty na konference. Mezi sezónní pohyby však mohou patřit i cesty s *nepravidelným načasováním* – např. obchodní cesty apod.;
 - *nomádismus* – představuje zcela odlišný typ časově nepravidelné, avšak cyklické cesty, protože většina nomádských pohybů se v prostoru pravidelně a dlouhodobě opakuje (vliv klimatu a jeho sezónních změn).
 - ***periodické pohyby*** (periodic movement) – tato forma pohybu zahrnuje *delší období souvislého pobytu mimo místo trvalého bydliště*. Charakteristické také je, že *zdaleka ne vždy po skončení pobytu se migranti vrací do místa původního trvalého bydliště*. Patří sem např.:

- *dlouhodobý pobyt studentů na univerzitách* mimo domov (po celou dobu školního roku s výjimkou prázdnin) často praktikovaný v anglosaském světě, v Rusku apod.;
 - *pobyt na vojenské službě* (vojenské základny, vojenské školy, vojenský výcvik, bojové zóny) – zvláště platí pro země jako např. USA, Rusko, ...;
 - *transhumance* – typ pohybů odpovídající systému *pasteveckého zemědělství*, v jehož rámci je dobytek (ovce apod.) vyháněn v příznivém období na pastvu (např. v Alpách na celé léto do hor) a je doprovázen pastevcí.
- **přesun na trvalou dobu (migrace)** – definici viz výše.
- **vzdálenost pohybu** – za rozhodující kritérium klasifikace se považuje *hranice určitého regionálního útvaru* a pohyby se na jejím základě rozdělují na:
 - *vnitřní (vnitroregionální)*, např. vnitrokontinentální, vnitrostátní, vnitrokrajské atd.,
 - *vnější (meziregionální)*, např. mezikontinentální, mezistátní, mezikrajské atd.;
 - **směr pohybu** – rozlišují se pohyby mezi *venkovem a městy*, výsledkem jsou čtyři typy základní směrů pohybu:
 - *venkov -> město*,
 - *město -> venkov*,
 - *venkov -> venkov*,
 - *město -> město*.

Tyto pohyby se často klasifikují také jako pohyb mezi městskými a venkovskými sídly, případně jako *pohyb mezi oblastmi (regiony) s různou úrovní kulturní, technické a ekonomické vyspělosti*;
 - **organizace pohybu** – pohyb obyvatel může být:
 - *živelný × plánovaný (řízený)*,
 - *legální × nelegální*,
 - *dobrovolný × nucený (násilný -> uprchlíci)*;
 - **příčiny a motivace pohybu** – na tomto základě se vymezují:
 - *pohyby ekonomického charakteru*: patří sem pohyby motivované *zlepšením ekonomických podmínek*, zpravidla sem patří dobrovolný a individuální pohyb,
 - *mimoekonomické pohyby*: tyto pohyby jsou velmi různorodé, příčinou mohou být *politické, religiózní, rodinné, národnostní a jiné* skutečnosti. Příčiny se mohou často *kumulovat* a mohou vyvolat pohyby rozsáhlejších souborů obyvatel;
 - **početnost skupin** – rozlišují se pohyby obyvatel:
 - *individuální*,
 - *skupinové*,
 - *masové*.
 - **prostorový průběh** – rozlišit lze:
 - *přímé pohyby*,
 - *etapové (etapovité) pohyby*;

- **strukturní znaky účastníků pohybu** – mobility se mohou účastnit skupiny obyvatel, jež lze sledovat podle strukturních znaků:
 - biologických,
 - ekonomických,
 - jazykových,
 - národnostních,
 - religiózních a jiných.

Při použití těchto kritérií (v praxi se vyskytují ještě některé další) získáme *velké množství typů prostorové mobility obyvatelstva*. Za účelem jejich *komplexnější charakteristiky a jistého zjednodušení* se většinou vymezují **čtyři základní typy prostorových pohybů obyvatelstva**:

- A. **Migrace (stěhování) obyvatelstva** je takový pohyb, při němž dochází ke *změně trvalého bydliště* bez ohledu na to, zda je to:
- stěhování v rámci určité sídelní struktury,
 - stěhování mezi regiony,
 - mezistátní stěhování.

Do tohoto typu pohybů *nepatří pohyby nomádů* (pastýřů, sběračů, lovců), pakliže lze jejich kočování považovat za určitý způsob života a ekonomické činnosti.

Migrace je nejvýznamnější typ pohybu obyvatelstva, pouze jejím důsledkem jsou *trvalé změny v prostorovém rozmístění obyvatelstva*. Statisticky jsou např. u nás zjišťovány pouze migrace překračující *administrativní hranice*.

- B. **Dočasné změny pobytu** (někdy též *sezónní migrace*) jsou *změny bydliště na určitý vymezený čas* (statisticky evidováno jako dočasný pobyt), přičemž *místo trvalého pobytu se nemění*.

Jako příklady mohou sloužit:

- dočasné pobyty pracovníků apod. mimo místo bydliště (např. *stáže, pracovní pobyty, montáže*), po skončení časově vymezených činností dočasný pobyt končí;
- podobný charakter může mít také *pobyt některých studentů v sídle vysoké školy* (USA, anglosaský svět, Rusko, ...).

C. **Dojíždka**

Pojem **dojíždka do zaměstnání** označuje takový *pohyb ekonomicky aktivních obyvatel, který vyplývá z rozdílnosti místa jejich pracoviště a místa trvalého bydliště*. Z formálního hlediska je charakteristickým rysem *relativní pravidelnost* pohybu obyvatel (oscilace), někdy se tento typ mobility označuje jako **kyvadlová migrace**

Dojíždky do zaměstnání se zpravidla zúčastňuje *totéž obyvatelstvo*, které se navíc často:

- pohybuje po *stejně trase*,
- a to ještě v *přibližně stejném čase*.

Velmi podobné znaky má i **dojíždka žáků, učňů a studentů do škol**.

Pro poznání dojíždky do zaměstnání i do škol jsou podstatné zejména informace o:

- *rozsahu (objemu)* dojíždky,
- *směru* dojíždky.

Úplné informace o tomto typu mobility obyvatelstva lze získat pouze prostřednictvím *sčítání lidu, domů a bytů*.

D. *Nepravidelné dočasné pohyby obyvatelstva (turbulence)* za účelem:

- *cestovního ruchu a rekreace,*
- *za nákupy, službami,*
- *obchodní a služební cesty* apod.

Společným znakem těchto pohybů je *velká nepravidelnost*, která se váže na:

- účastníky tohoto pohybu,
- vzdálenost pohybu,
- směr pohybu,
- dopravní prostředek,
- trasu pohybu atd.

Dalším společným znakem je existence jen *malého množství spolehlivých a systematických informací* o těchto pohybech (rozsah, směry, ...) – využít lze v podstatě pouze *zvláštní účelová šetření*.

V rámci tohoto typu mobility mají *rostoucí význam* především ***turisticko-rekreační pohyby***. Tyto pohyby plynou z *diferencovaného prostorového rozložení* míst práce, bydlení a těch prostorů, jež mají předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Jsou to *dočasné pohyby obyvatel*, jež se uskutečňují ve volném čase a mohou mít charakter:

- denních cest,
- víkendových cest,
- cest na delší dovolenou.

Tyto cesty zpravidla sledují *odpočinkové nebo poznávací cíle*, někdy se odlišují specifické cíle jako je např. rybolov, vodáctví, vysokohorská turistika aj. Často se za zvláštní typ těchto pohybů považuje *pohyb obyvatel do zahraničí* s podobným cílem turistiky, rekreace a sportu.

Zajímavou otázku může představovat posouzení *vlivu rozšíření supermarketů a hypermarketů na dojížděku za nákupy a službami* – tomuto problému se však u nás zatím nikdo systematicky nevěnuje.

MIGRACE OBYVATELSTVA

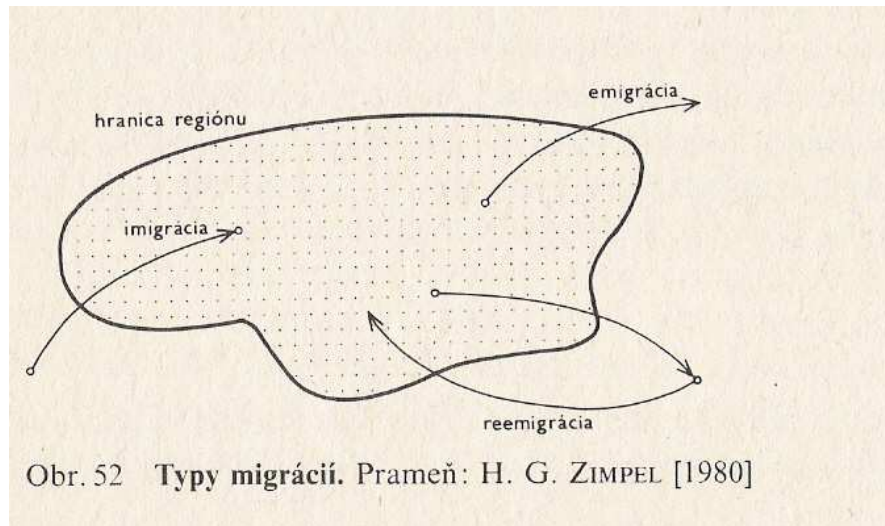
Z uvedené definice tohoto typu pohybu obyvatelstva („takový pohyb, při němž dochází ke změně trvalého bydliště“) vyplývá ***značný prostorový význam migrace***. Migrace má také důležité:

- *ekonomické,*
- *populační,*
- *a kulturní důsledky.*

Migrace je formálně dvojsměrný pohyb obyvatelstva (osoby zúčastňující se tohoto pohybu jsou ***migranti***), zahrnuje:

- ***imigraci*** = *přistěhování (imigranti, přistěhovaní);*
- ***emigraci*** = *vystěhování (emigranti, vystěhovaní);*
- někdy se lze setkat s pojmem ***reemigrace (reemigranti)***, který označuje *zpětný návrat emigrujících obyvatel* do původního výchozího prostoru;

- zvláštním procesem je ještě tzv. **repatriace**, který označuje *návrat (přestěhování) obyvatel do těch prostorů, z nichž se předtím násilně nebo dobrovolně vystěhovali* (důsledek vojenských operací, změn hranic, původní kolonizace aj.). Repatriace je obvykle:
 - připravená a organizovaná,
 - může být dobrovolná × vynucená.

Obr. 52 Typy migrácií. Pramen: H. G. ZIMPEL [1980]

Obr. 1: Typy migračních pohybů
Pramen: Mládek J., 1992, s. 138, obr. 52

Zákony a teorie migrace

Problematika migrací je studována již více než 100 let. Výzkumy ukazují, že **intenzita migračních proudů významně kolísá v souvislosti s faktory** jako je:

- *stupeň odlišnosti* mezi výchozím a cílovým místem,
- *účinnost toku informací* z cílového do výchozího místa,
- *fyzická vzdálenost* mezi výchozím a cílovým místem.

Už v roce 1885 se britský demograf *Ernst Ravenstein* zabýval studiem *vnitřní migrace v Anglii*. Na základě dostupných dat formuloval několik *dodnes platných migračních zákonitostí*:

- **čistá migrace činí pouze část hrubé migrace mezi dvěma místy**: každý migrační proud vyvolává *protisměrný proud (návrátová vlna, kontramigrace)*, takže aktuální velikost čisté migrace je představována objemem daného proudu minus protisměrný proud;
- **většina migrantů se stěhuje na krátké vzdálenosti**: *průměrná vzdálenost migrace* sice od konce 19. století určitě vzrostla, nicméně zákonitost zůstává nadále v platnosti;
- **migranti, kteří se stěhují na větší vzdálenosti, mají tendenci vybírat si jako destinaci velká města**: v Ravensteinově době byl největším migračním „magnetem“ *Londýn*, díky migraci rostla také ostatní velká britská města;
- **obyvatelé měst jsou méně migračně aktivní než obyvatelé venkova**: v Ravensteinově době byli v Anglii v průběhu urbanizace lidé „*natahováni*“ *do měst*. Stejný fenomén lze pozorovat i dnes v rozvojových zemích;
- **rodiny jsou méně „náchylné“ k mezinárodním migracím než „mladí dospělí“**: i dnes tvoří všude na světě nejmobilnější skupinu „*mladí dospělí*“.

Ravenstein odhalil také **inverzní vztah mezi objemem migrace a vzdáleností výchozí a cílové oblasti**, tzn. že počet migrantů klesá s rostoucí vzdáleností, jež musí být překonána.

K modelování migračních vztahů bývá používán **gravitační model**. Ten odhaduje *intenzitu vztahů* mezi místy na základě:

- velikosti populace v obou lokalitách,
- vzdálenosti mezi nimi.

Prostorové interakce (jako např. migrace) jsou přímo závislé na velikosti populace a nepřímo závislé na vzdálenosti mezi nimi – podrobnosti na přednášce doc. Řeháka (Prostorové interakce).

Příčiny a souvislosti migračních pohybů

Faktory vyvolávající migrační pohyby se vyznačují velkou **různorodostí**. Výzkumy ukazují, že většinou nepůsobí pouze jeden faktor, ale spíše jde o **kombinaci několika faktorů**, jež vedou k rozhodnutí migrovat. K hlavním faktorům se řadí následující:

- **Ekonomické podmínky** – velké množství lidí vyhnala a stále vyhání z domovů **chudoba**. Mnohé migranty pohání **vidina lepších životních příležitostí (lepšího života)**, k žadaným cílům patří zejména **západní Evropa a Severní Amerika**.

V souvislosti s vystěhovalectvím z Evropy do zámoří v průběhu 18. až počátku 20. století lze v souvislosti s ekonomickými příčinami hovořit o:

- zrušení *feudálních vazeb obyvatelstva*, zavedení svobody pohybu, umožnění svobodného podnikání v důsledku osvobození od vazeb k půdě,
- cyklicky se uplatňovaly vlivy *hospodářských krizí*,
- vlivech *neúrody*,
- v počátečních fázích rozvoje kapitalistického hospodářství se hovoří i o *neschopnosti rozvíjejícího se průmyslu poskytnout dostatečné množství pracovních příležitostí osobám uvolněných z práce v zemědělství po skončení feudalismu*,
- kromě toho se v důsledku vysokého přirozeného přírůstku obyvatelstva stále *zmenšovala výměra půdy dědičných hospodářství*; v určitém stádiu už proto nemohla zajistit tvorbu dostatečného množství zdrojů pro život rodiny.

Na základě uvedeného tak lze konstatovat, že *emigrace se v nejvyšší míře dotýkala venkovského obyvatelstva*, odcházejícího z přelidněného venkova.

- **Demografické faktory** – vliv těchto faktorů bylo možné dobře pozorovat při *pohybech evropského obyvatelstva do zámoří*. Zmínit lze zejména *relativní přebytek obyvatelstva*, který se v různých evropských zemích vytvářel v období 18., 19. a začátku 20. století v důsledku *procesu demografického přechodu*.

V souvislosti s průběhem tohoto procesu a jeho *prostorovými přesuny* v Evropě (nejdříve Velká Británie a západní Evropa, pozdější nástup v jižní, střední a východní Evropě) lze sledovat „účast“ *jednotlivých „postižených“ států na zámořské emigraci obyvatelstva*.

- **Politické okolnosti** – v minulosti souvisel vznik řady migračních proudů s ustavením *diktátorských režimů*. Zmínit lze např.:

- *emigraci z Československa a dalších komunistických zemí* ve střední a východní Evropě,
 - *emigraci z Kuby* – jen v roce 1980 opustilo Kubu více než 125 tisíc obyvatel (emigrační vlna zvaná „Mariel Boatlift“),
 - a celou řadu dalších (africké státy, ...).
- **Ozbrojené konflikty a občanské války** – jako příklady z poslední doby lze uvést:
 - *válku v bývalé Jugoslávii*, v jejímž důsledku své domovy opustilo více než 3 mil. osob,
 - v průběhu 90. let probíhala občanská válka mezi Hutu a Tutsii ve *Rwandě*, odhaduje se že v jejím průběhu bylo zabito více než 600 tis. osob a více než 2 mil. lidí muselo uprchnout,
 - *Vietnam* – exodus obyvatel z Jižního Vietnamu po jeho napadení ze strany komunistického Severního Vietnamu („*boat people*“).
- **Přírodní podmínky** – také vlivy přírodního prostředí mohou působit jako *příčiny* i jako *bariéry* pohybu obyvatelstva. Patří sem hlavně určité **náhlé a silné změny v přírodním prostředí**, jako jsou např.:
 - záplavy rozsáhlejších oblastí,
 - výbuchy sopek,
 - dlouhodobé změny klimatických podmínek,
 - zemětřesení vedoucí k destrukci podmínek nezbytných pro život člověka aj.

kteří vedou k *následné emigraci obyvatelstva z postižených prostorů*. Zvláštní příklad představuje *devastace přírodního prostředí vlastní ekonomickou činností člověka*.

V této souvislosti lze uvést, že *vystěhovalectví stovek tisíc Irů do Ameriky* ve 40. letech 19. století bylo vyvoláno právě přírodními podmínkami. Uvádí se, že dlouhodobé deště způsobily *hnilobu brambor*, v důsledku čehož nastal *hladomor*. Tento vliv byl ještě zesílen *politickými podmínkami* – tehdy vládnucí Velká Británie nijak nezasáhla a vzniklé sociální vakuum vystěhovalectví zintenzivnilo.

Jako *bariéry migračních pohybů* působily přírodní podmínky *spíše v minulosti*, dnes je tento vliv díky rozvinutějším dopravním technologiím již méně výrazný. Příklady:

- *Tichý oceán* omezující migrace asijského obyvatelstva na americký kontinent,
 - *Sahara* bránící průniku europoidního obyvatelstva do Afriky apod.
- **Kultura a tradice** – k migraci do „bezpečnějších“ regionů mohou být motivováni i lidé, kteří se obávají, že jejich *kultura a tradice* či *náboženství* jsou v *ohrožení*. Jako příklady lze uvést:
 - *migrace Židů* do Izraele,
 - také *po rozdělení Indie* na hinduistickou Indii a téměř výlučně muslimský Pákistán došlo k migraci muslimů do nového státu.
 - **Technologická zlepšení** – zvláště v současné době platí, že *migrace již není tak obtížná a nebezpečná jako v minulosti*. Ač mnozí migranti zvláště v méně rozvinutých regionech světa i nadále využívají jednoduché a primitivní způsoby dopravy, lze konstatovat, že stále větší množství osob nyní používá **modernější dopravní prostředky**, jejichž zvětšující se dostupnost může migrace ještě podnítit.

Podobným způsobem působí i **rychlost šíření informací** – díky rádiu, televizi, telefonu, internetu apod. jsou daleko lépe dostupné *informace*:

- *nových pracovních příležitostech,*
- *o způsobech, jakými se lze dostat do cílových destinací* apod.

Tímto způsobem se např. mezi Turky rychle šířily informace o volných místech v dělnických profesích v Německu.

- Emigrace byla *stimulována* také **dalšími faktory** (např. obavy z pronásledování, útěk před vojenskou službou, naděje na rychlé zbohatnutí (zlatokopové) atd.)

Mezi výše uvedenými podmínkami se obvykle rozlišují **dvě skupiny faktorů**:

- podmínky, jež „*nutí*“ lidi *opouštět domovy* – jde o tzv. **vystěhovalecké (emigrační) faktory (push factors)**
- podmínky, které naopak obyvatelstvo *účinně přitahují do určitých míst* – jde o tzv. **přistěhovalecké (imigrační) faktory (pull factors)**:

Uvést konkrétní příklady „push“ a „pull“ faktorů z výše uvedených příčin!!!

Konkrétní rozhodnutí migrovat obvykle vzniká v důsledku *kombinace vystěhovaleckých a přistěhovaleckých faktorů*. Protože migranti obvykle mají více informací o původním místě svého pobytu než o místě cílovém, *bývají vystěhovalecké faktory zpravidla přesněji a jednoznačněji definovány než faktory přistěhovalecké*.

Dobrovolné × násilné migrace

Příčiny migračních pohybů lze nahlédnout ještě z jednoho hlediska – z *hlediska* dvou protikladných postojů:

- *migrace jako možnost volby, svobodného rozhodnutí* = **dobrovolné migrace**; jako příklad lze uvést *migraci Evropanů do zámořských kolonií* – většina Evropanů tu hledala nové příležitosti a vyšší životní standard, tedy *jednoznačně převládaly lákavé přistěhovalecké (pull) faktory* (výjimku z tohoto hlediska částečně tvořili např. Irové, jejichž emigrace byla motivována neúrodou, čímž v ní byl přítomen jakýsi „prvek donucení“, ovšem zcela jiného typu než v případě Afričanů);
- *migrace ze strachu, z donucení* = **nucené migrace**; rozdíly proti dobrovolné migraci spočívají především ve dvou tezí:
 - tito migranti *nemají možnost volby*, jestli zůstanou v původním místě nebo se přestěhují,
 - nucené migrace *zpravidla negenerují protiproud*, zpětnou migraci osob, které si nezvyknou na nový život v jiném prostředí.

Jako typický příklad nucené migrace lze uvést *migraci otroků z Afriky do Ameriky* – v rámci této migrace bylo přepraveno podle odhadů *10 - 30 mil. osob*, většina z nich byla prodána k práci *na plantážích v Karibiku a Jižní Americe*, v současné době potomci bývalých otroků tvoří v některých karibských zemích naprostou většinu populace. Navzdory současnému velkému podílu černochů na populaci USA byl podíl otroků prodaných do USA ve srovnání s počtem prodaných do Karibiku a Jižní Ameriky poměrně malý (v roce 1800 činila černošská populace v USA asi jen 1 mil. osob).

Nucené migraci Afričanů přes Atlantik do otroctví v Americe se v historii rozsahem nic nevyrovná. Přesto lze uvést i *jiné příklady rozsáhlých nucených migrací*, které také změnilly demografickou mapu světa:

- od roku 1788 po období dlouhé zhruba 50 let probíhal přesun desítek tisíc *vězňů z Velké Británie do Austrálie*,
- v průběhu 19. století byly *tisíce amerických Indiánů* násilím přestěhováni do tzv. rezervací, které se v některých případech nacházely velmi daleko od jejich tradičních domovů,
- v *Sovětském svazu* v době Leninovy a Stalinovy vlády byly z politických důvodů *miliony Rusů* násilím přesunuty z jejich domovů do odlehlých částí střední Asie a na Sibiř,
- *odsun Němců* ze střeoevropských zemí včetně Československa po II. světové válce,
- za nucenou migraci lze do jisté míry v současnosti považovat i běžné *navracení ilegálních imigrantů do jejich výchozích zemí*.

Legální × nelegální migrace (kontrola migrace)

Snahy o kontrolu migrace a s tím spojené problémy představují ožehavé téma na celém světě - viz např. posilování antiimigrantských hnutí a názorů v evropské politice, ochrana pracovního trhu členských zemí EU před vstupujícími kandidátskými zeměmi apod.

Úsilí o omezení migrace není nic nového. Jako uměle zřízené **fyzické bariéry**, které ztělesňují přání řady vlád omezit imigraci nebo emigraci, tak lze chápat např.:

- *Velkou čínskou zeď*, která měla sice primárně obranný účel, avšak můžeme ji pojmout také jako ochranu před nežádoucí emigrací a imigrací (barbarští Mongolové);
- *Berlínskou zeď*, jež měla bránit emigraci z bývalé NDR;
- bývalou tzv. *železnou oponu*, jež obepínala hranici Československa s SRN a Rakouskem;
- *korejskou demilitarizovanou zónu*, která izoluje od okolního světa komunistickou KLDR;
- *plot podél Rio Grande* bránící emigraci z Mexika do USA atd.

Účinný a také častější nástroj v „boji“ s imigrací (emigrací) představují **legislativní (právní) prostředky**. Jako příklady použitelných prostředků lze uvést krátký přehled *situace v USA*:

- první imigrační zákony byly přijaty roku 1882 – jednalo se o tzv. „*Oriental Exclusion Acts*“, které zakazovaly imigraci příslušníkům mongoloidní rasy;
- v roce 1921 byl do imigračních zákonů zaveden *system kvót*, které přesně stanovovaly, kolik lidí se smí do USA přistěhovat z jednotlivých zemí (počty a podíly se přitom občas měnily);
- později v roce 1943 byla odstraněna diskriminace Číňanů – *Čína* získala stejné podmínky jako evropské státy;
- v roce 1952 byl k systému kvót přidán ještě *celkový limit* počtu osob, které se smí do USA přistěhovat ze všech zemí světa dohromady;
- v roce 1965 byl systém kvót v USA zrušen a ponechány pouze celkové limity;

Jinou formu omezení imigrace praktikuje řada zemí, jde o tzv. **selektivní imigraci**. Jejím prostřednictvím je zakázán *vstup do země určitým skupinám osob*, např.

- osobám s *kriminálními záznamy*,
- osobám se *špatným zdravotním stavem*,
- osobám věnujícím se *určitým podvratným činnostem* atd.,

- jiné země mohou mít *specifické požadavky* – JAR dlouho vyžadovala „čistý“ evropský původ, Nový Zéland preferoval osoby s britským původem, Brazílie upřednostňovala osoby činné v zemědělství atd.,
- principy selektivní imigrace obsahuje i *návrh současné české vlády*, kterým se snaží řešit očekávané stárnutí české populace a v souvislosti s tím prognózovaný úbytek osob v produktivním věku.

K legislativním bariérám patří také *vízová politika* (nutnost žádat o udělení víza), *pracovní povolení, povolení k dočasnému / trvalému pobytu* apod. Tato opatření uplatňují minimálně směrem vůči vybraným zemím všechny státy světa (včetně ČR).

Řada zemí také různými formami *zakazuje / omezuje vystěhovalectví* – jako příklad lze uvést bývalé komunistické země střední Evropy.

Důsledky migračních pohybů

Interpretace následků migračních pohybů je složitá, někdy je možné dojít dokonce až ke kontroverzním výsledkům. Příčinou tohoto stavu je:

- značná *diferencovanost průběhu migračních pohybů*,
- *komplikovanost příčin* migrace.

Migrace vždy odlišným způsobem v emigračních i imigračních oblastech do určité míry mění demografické poměry, změny se týkají především struktury obyvatelstva podle:

- věku,
- pohlaví,
- zaměstnání,
- vzdělání apod.

V důsledku toho se v územích významně zasažených migrací *modifikuje průběh populačních procesů*.

V emigračních oblastech je potřeba počítat s *převahou negativních důsledků pohybu obyvatelstva*. Ztráta obyvatelstva se vztahuje hlavně k *mladším skupinám obyvatelstva a k obyvatelstvu v produktivním a reprodukčním věku*. Jinými slovy nejvíce se stěhují *mladí dospělí hledající práci*. V „postižené“ populaci se prostřednictvím toho mění:

- struktura obyvatelstva podle *věku* (růst podílu obyvatel neproduktivních skupin),
- struktura obyvatelstva podle *pohlaví* (v dřívějších dobách tvořili většinu migrantů muži),
- v důsledku toho se mění *podmínky reprodukce* (klesá sňatečnost a porodnost) => klesá *dynamika populace*.

Jinými slovy lze konstatovat, že *populace je zasažena přímými i nepřímými ztrátami obyvatelstva*.

Ničivé důsledky emigrace na společnost lze demonstrovat na *příkladu Afriky*. V souvislosti se získáváním otroků zde docházelo k *přepadávání kmene, z nichž byli unášeni především mladí muži*, kteří se nejlépe hodili k těžké práci na plantážích (zbytek kmene byl často vyvražděn). V důsledku velkého počtu takových excesů došlo ke *značnému narušení struktury africké populace* (zejména podle věku a pohlaví) a následně také k *narušení průběhu demografických procesů v Africe*. Znovudosažení populační rovnováhy trvalo velmi dlouhou dobu.

O něco složitější je hodnocení *ekonomických následků emigrace*:

- na jedné straně *populace ztrácí prostředky*, které vynaložila na výchovu jedince do doby jeho dospělosti, protože právě v době očekávaných ekonomických efektů z jeho aktivity jedinec emigruje;
- na druhé straně získá-li emigrant vzdělání, kvalifikaci a zkušenosti v místě emigrace a později se *vrátí do výchozího místa* (reemigrace), může plnit důležité *funkce v ekonomické sféře jako nositel inovačních a modernizačních efektů apod.*

Imigrační oblasti naopak obyvatelstvo získávají, a to ještě převážně v reprodukčním a produktivním věku. Díky tomu se imigrační oblasti zpravidla vyznačují určitou vyšší dynamikou přirozeného pohybu obyvatelstva.

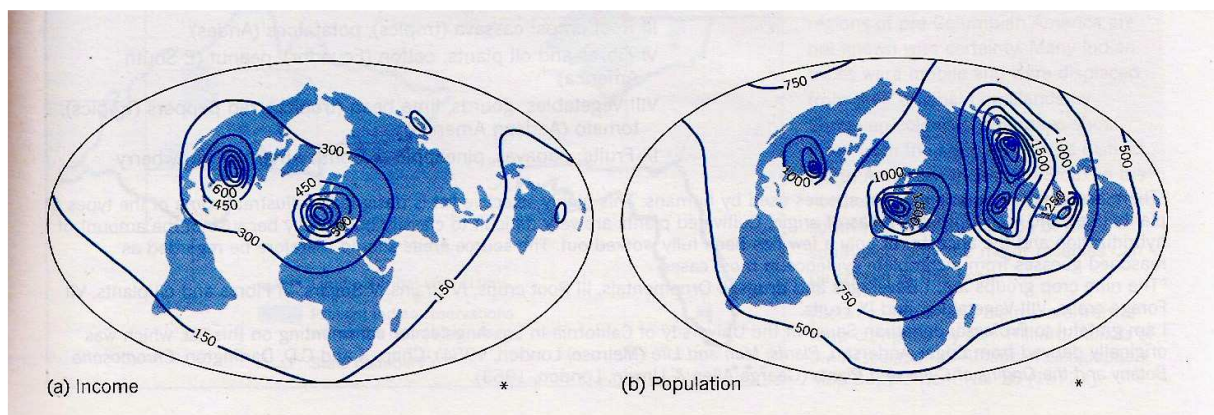
V ekonomické sféře odpadají náklady na výchovu obyvatelstva do období dospělosti, imigranti jsou schopni se zapojit do ekonomického procesu a vytvářet značné ekonomické zdroje.

Na druhé straně mohou s rozsáhlou imigrací souviset problémy *společenské, ekonomické a kulturní asimilace tohoto obyvatelstva na nové podmínky*. Souvisí s tím *specifické požadavky* na zajištění jazykové přípravy, rekvalifikace apod. S imigrantskými skupinami často souvisí také rozšíření určitých *negativních společenských jevů* jako je např. alkoholismus, drogy, kriminalita apod.

Z globálního hlediska jsou důsledkem ***zámořské emigrace (expanze) obyvatelstva (především evropského)*** následující skutečnosti:

- ***velká změna v celosvětovém rozmístění obyvatelstva*** - vznikly nové hustě zalidněné oblasti, došlo k osídlení Ameriky, Austrálie, Sibíře, ...). Tohoto pohybu se zúčastnilo rámcově 95 mil. osob, z čehož:
 - *více než dvě třetiny tvořili Evropané*, kteří se přesouvali převážně do oblastí mírných zeměpisných šířek (zvláště do USA),
 - *20% tvořili Afričané*, kteří byli násilím vystěhováni ze svých domovů a přesunuti především do tropických a subtropických částí obou Amerik,
 - *zbývající 10% tvořili Asiaté*, jejich prostorová difúze se vyznačovala větším rozptylem (části Afriky, Karibik, části Pacifiku);
- ***spolu se změnami rozmístění populace došlo k masivní výměně a promíchání míst pěstování zemědělských plodin***. Lze říci, že období populační expanze významně změnilo předkolumbovský model rozmístění míst pěstování jednotlivých plodin na zemském povrchu:
 - plodiny pocházející z *Nového světa* (např. brambory, rajčata) se dnes zcela běžně pěstují v Evropě,
 - podobně plodiny původem ze *Starého světa* (např. káva, pšenice) jsou dnes hlavními plodinami Ameriky;
- důsledkem je také ***zásadní prostorová reorganizace světového bohatství***. V polovině 20. století (viz obr. 2) lze na mapě rozložení světových příjmů nalézt dva hlavní vrcholy tzv. *Severoatlantického centra*, což symbolizuje vysoký stupeň finanční kontroly světa vyjádřený přítomností takových institucí jako je Wall Street, Londýnské „City“, Pařížská burza, švýcarské banky apod. V současnosti již sice dominance Severoatlantického centra nebude patrně tak výrazná – vliv oddělení samostatného ruského centra a vznik nových finančních velmocí na Středním východě (těžba ropy), v Japonsku a postupně i v Číně –

přesto velká část zůstává, v důsledku čehož přetrvává **nespravedlivé rozdělení populace a světových příjmů**.

Obr. 2: Rozložení populace a příjmů na světě v polovině 20. století
Pramen: Haggett, P. (2001): Geography. A Global Synthesis, s. 163, obr. 5.15

Modifikace současných migračních trendů

Uvedené skutečnosti se v současné době modifikují, změny lze charakterizovat následujícím způsobem:

Význam migrace v populačních trendech jednotlivých zemí roste. Tato skutečnost má dva důvody:

- jednak je to v důsledku **snížení míry přirozeného přírůstku v MDRs**, díky čemuž migrační výměna dosahuje většího podílu na celkové míře populačního růstu než tomu bývalo dříve a *zvětšující se měrou rozhoduje o tom, zda jejich populace roste nebo klesá*;

Mezi lety 1995 a 2000 byl očekáván čistý „přínos“ *téměř 10 mil. lidí* z LDRs do MDRs. Pro MDRs to z důvodu nízké míry přirozeného přírůstku znamená plné tři pětiny celkového populačního růstu:

- v Severní Americe a Austrálii činí podíl migrací asi dvě pětiny,
- v Evropě je však **imigrace zcela zodpovědná za celkový zaznamenaný růst**, neboť je objemově větší než vliv přirozeného úbytku.

- druhým důvodem je skutečnost, že dochází ke **změně objemu a podstaty migrace**. Vývoj mezinárodních migrací v současnosti podle některých autorů vykazuje **čtyři základní tendence**:

- *migrace se stává více globální* v tom smyslu, že více a více zemí je jí ovlivňováno současně a také narůstá rozmanitost „ztrátových“ oblastí;
- *objem migrace roste*, v současnosti roste celkový objem pohybů ve všech velkých regionech;
- *migrace se postupně rozrůžňuje*, migračním tokům v jednotlivých zemích nedominuje žádný typ pohybů, namísto toho se jí účastní směs stálých usedlíků, uprchlíků, kvalifikovaných dělníků, ekonomických migrantů, studentů, důchodců, falešných nevěst atd.;
- *migrace se více feminizuje*, ženy už pouze nenásledují při stěhování muže, ale hrají nyní aktivnější roli, samy se účastní pracovní migrace a často také dominují v proudech uprchlíků.

Uvedené trendy výrazně **mění důsledky mezinárodní migrace**. Rostoucí míra procesu a zvyšující se zapojení žen a rodin vyvolává *nové výzvy ohledně zajištění péče o imigranty* a obecně vyvolává i *nárůst nepřátelství v hostitelských zemích*. Současně pokračující

globalizace a zvyšující se různorodost migrantů ztěžuje vládám zavedení efektivní politiky omezující migraci nebo ovlivňující její podstatu.

Rychle rostoucí skupinu účastníků mezinárodních migrací tvoří také **kvalifikovaná pracovní síla** zahrnující *odborníky, manažery a technický personál*. Zahrnuje zaměstnance převáděné mezi posty v *nadnárodních korporacích* (zvláště ve výrobě a finančních službách), kteří jsou získáváni pro práci v MDRs nebo nově industrializovaných zemích s nedostatkem lidí s lékařskými, stavebními a dalšími kvalifikacemi.

Další skupina zahrnuje relativně **nekvalifikované pracovníky**, kteří v MDRs pracují *v oborech s nízkými mzdami* (např. zemědělství, výroba, hotely a zásobování - catering), často *na přechodnou dobu nebo „na černo“*. Tento proces je výhodný nejen pro zaměstnavatele, ale také *pro národní ekonomiky*, v nichž demografické zpomalení nebo silná angažovanost odborů může zvyšovat pracovní náklady a oslabovat konkurenceschopnost.

Kromě těchto třech hlavních typů mezinárodních pohybů (kromě kvalifikované a nekvalifikované pracovní síly tvoří třetí skupinu azylanti a uprchlíci) můžeme vymezit ještě další skupinu zahrnující **studenty, důchodce a některé jiné skupiny**.

Důsledky neuprchlické vlny migrací na rozložení obyvatelstva:

- v některých případech mohou být *poměrně malé* – tato situace může nastat tehdy, když se spíše než o stálou migraci jedná o *dočasné přesuny* (např. v případě migrací kvalifikované pracovní síly), nebo tehdy, když mezi zeměmi existují *obousměrné pohyby*;
- naopak v zemích, kde je buď *objem migračních zisků značný* (např. USA), nebo kde je naopak *míra přirozeného přírůstku velmi malá* (většina států Evropy), se mohou *důsledky mezinárodní migrace za určitý čas stát velmi výrazné*.

Problém spočívá v tom, že *určité vrstvy původní společnosti* (např. méně kvalifikovaná pracovní síla, předcházející vlny imigrantů) *se mohou novými imigranty cítit ohroženi*. Kromě toho se v souvislosti s tím *zvyšují i veřejné výdaje na sociální péči a vzdělávací programy*.

Ohrožení soudržnosti místních komunit a někdy i integrity existujících národních států **je pocítováno** jako zvlášť **významné**, jsou-li příchozími *osoby odlišných jazyků, náboženství a zvláště barvy kůže*.